

General-potpukovnik
DRAGO RAKOČEVIĆ

Saznanja i iskustva iz narodno- oslobodilačkog rata — temelj naše opštenarodne odbrane i društvene samozaštite

Jugoslavija je u drugom svjetskom ratu podnijela ogromne žrtve i doživjela stravična razaranja kao rijetko koja druga zemlja na svijetu. Izgubljeno je preko milion i sedam stotina hiljada ljudi, gotovo potpuno razorena privreda i mnoga naselja. Pa ipak, narodnooslobodilački rat i socijalistička revolucija jugoslovenskih naroda i narodnosti, pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije i Josipa Broza Tita, bili su duboko stvaralački čin i zasegli daleko prema budućnosti. Spriječena je podjela i komadanje zemlje, a izvoje-vane su sloboda i nezavisnost. Utemeljena je socijalistička federativna zajednica ravnopravnih naroda i narodnosti, stvorena nova narodna vlast sa odlučujućom pozicijom i ulogom radničke klase, kao osnovom današnje samoupravne socijalističke demokratije. Jugoslavija je izborila mjesto ravnopravnog člana međunarodne zajednice sa čvrstim nezavisnim položajem i nesvrstanom međunarodnom politikom.

Potrebno je podsjetiti da i danas, četrdeset godina poslije sloma fašizma i završetka u istoriji najvećeg svjetskog krvoprolića, nakon perioda velike antikolonijalne revolucije naroda, snažne afirmacije svjetskog socijalističkog procesa i napora na učvršćenju mira i razvoju ravnopravne međunarodne saradnje na principima Povelje Ujedinjenih nacija, narodi u svijetu nisu spokojni zbog dominirajuće politike s pozicije sile, nadmetanja u naoružavanju, čestih lokalnih ratova i raznih agresivnih nasrtaja protiv slobode i suvereniteta, prije svega, malih nezavisnih i nesvrstanih zemalja. Poslije ogrom-

nih poslijeratnih napora u obnovi porušene zemlje, u izgradnji moderne privrede, u podizanju kulture, prosvjete i životnog standarda, u razvoju sve slobodnijih i demokratskijih društvenih odnosa i miroljubive i prijateljske saradnje sa drugim narodima i državama, jugoslovenski narodi i narodnosti moraju i danas i ubuduće da imaju na umu svoja iskustva i saznanja iz narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije, koja su osnova za dalje jačanje bezbjednosti i odbrane društva.

Koncepcija opštenarodne odbrane i društvene samozaštite utemeljena je u narodnooslobodilačkom ratu i zasnovana na saznanjima i iskustvima iz tog rata. Ona, naravno, nije prosta kopija tih iskustava, nego je obogaćena i izgrađena prema izmijenjenim društveno-istorijskim našim i svjetskim uslovima i dostignućima u ukupnom razvoju Jugoslavije. Suštinu naše koncepcije opštenarodne odbrane najbolje je izrazio Tito u govoru povodom proslave 50-godišnjice rada slovenačkog univerziteta u Ljubljani, rekavši: »Naša koncepcija opštenarodne odbrane nije ništa drugo nego dosljedna i odlučna primjena tih velikih iskustava iz narodnooslobodilačkog rata u našim sadašnjim uslovima.«¹

Brojna su iskustva i saznanja iz narodnooslobodilačkog rata na kojima su zasnovane današnja koncepcija i strategija opštenarodne odbrane Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Svakako da se sva ta iskustva ne mogu elaborirati u ovakvom jednom radu. Stoga ću istaći samo ona za koja mislim da su najbitnija.

1. Nasuprot nesposobnosti, izdaji i kapitulantstvu režima Kraljevine Jugoslavije, naši narodi i narodnosti, predvođeni Komunističkom partijom, s Titom na čelu, odbili su da priznaju kapitulaciju i komadanje zemlje i povelu odlučnu borbu protiv okupatora. »Uzimajući na sebe historijsku odgovornost za sudbinu naroda Jugoslavije, naša partija je — nakon sloma Kraljevine Jugoslavije — organizovala oružanu borbu protiv okupatora. Ne priznavajući fašističku okupaciju i komadanje zemlje, ona je odmah zauzela beskompromisan stav borbe protiv okupatora i njegovih pomagača. To je bio logičan nastavak njene antifašističke djelatnosti u godinama prije drugog svjetskog rata, posebno od anšlusa i okupacije Čehoslovačke.«² Zato je i u našem Ustavu izričito rečeno da niko nema prava da potpiše kapitulaciju, da prihvati ili prizna okupaciju Jugoslavije. To bi bila izdaja zemlje koja bi bila najodlučnije i bez milosti kažnjena.

¹ Josip Broz Tito: *Samoupravljeni sistem i opštenarodna odbrana*, »Vojno delo« br. 1/1970.

² KPJ — SKJ u *izgradnji oružanih snaga i opštenarodne odbrane*, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1979.

2. Vojnu strategiju u narodnooslobodilačkom ratu karakterisalo je dobrovoljno i masovno učešće naroda u oružanoj borbi i pokretu — radnika, seljaka i demokratski nastrojenih intelektualaca — što je bilo uslovljeno sa nekoliko bitnih činjenica:

a) Ciljevi i karakter rata izražavali su duboka i istinska demokratska i slobodarska stremljenja svih društvenih slojeva pod rukovodstvom avangarde radničke klase. Ta stremljenja izražavana su u platformi narodnooslobodilačkog fronta, kao široka politička organizacija naroda;

b) Materijalni, politički i mobilizacijski oslonac oružanim snagama u narodnooslobodilačkom ratu bio je novi sistem narodne vlasti (čiju su osnovu činili narodnooslobodilački odbori) koji je bio izraz interesa najširih slojeva naroda, garancija ostvarenja oslobodilačkih težnji i, istovremeno, revolucionarnih društvenih promjena. I obrnuto, uspostavljanje i opstanak takvog sistema vlasti zavisili su od razvoja revolucionarnih oružanih snaga i uspjeha vojne strategije;

c) Politička i vojna strategija narodnooslobodilačkog rata sadržale su i temeljno rješavanje nacionalnog pitanja u Jugoslaviji. Borba za nacionalno oslobođenje značila je ne samo istjerivanje okupatora iz zemlje, nego i oslobođenje svakog našeg naroda i narodnosti posebno i obezbjeđenje ravnopravnih i bratskih odnosa u budućoj državnoj zajednici.

U tom smislu, stvaranje i uloga glavnih štabova u današnjim republikama i pokrajinama, kao i njihova odgovarajuća egzistencija danas, izraz su, između ostalog, osnovnih stavova o nacionalnoj ravnopravnosti i istorijskoj odgovornosti svih naših naroda i narodnosti za svoju sudbinu i za sudbinu Jugoslavije kao cjeline.

3. Narodnooslobodilački rat otpočeo je i razvijao se podizanjem ustanaka u svim krajevima Jugoslavije, u obliku široko razvijenog i sveobuhvatnog, ali iz jednog centra vođenog partizanskog rata, a ne u obliku gerile — koja se svodi pretežno na diverzije, sabotaže i tzv. pokret otpora. Novembra 1941. godine Tito je u pismu Pokrajinskom komitetu KPJ za Crnu Goru i Boku pisao: »Pravilno je, dakle, samo shvaćanje narodnog ustanka kao jednog trajnog partizanskog rata, koji će da zahvaća sve veće i veće mase, koji će da zadaje neprijatelju sve teže i teže udarce, koji će da učvrsti savez radnika i osnovnih narodnih radnih masa i koji će, konačno, dovesti do potpunog uništenja neprijatelja.«³

Partizanski oblik oružane borbe obezbjeđivao je da se prema narastanju naših snaga pređe postepeno na kombinovani oblik oru-

³ Josip Broz Tito, *Vojna misao i djelo*, VIZ, Beograd 1982, str. 71.

žane borbe, što je podrazumijevalo istovremena partizanska i frontalna dejstva. Frontalna dejstva su u takvim uslovima primjenjivana na onim prostorima i u vrijeme kada je to situacija zahtijevala, a radi odbrane posebno važnih rejona i pravaca i zaštite ranjenika i naroda u zbjegovima. Partizanski i kombinovani oblici oružane borbe omogućavali su široku primjenu manevra i razmah oslobodilačke borbe u svim krajevima zemlje, nanošenje sve snažnijih udara po neprijateljevim snagama i objektima na čitavom prostoru. Na taj način obezbijeđen je u završnoj fazi rata prelazak na frontalni oblik oružane borbe i uspostavljanje fronta od južnih granica Mađarske do Jadranskog mora, kao dijela savezničkih frontova u Evropi. No, i dalje su sve do završetka rata zadržana ranija dva oblika oružane borbe — partizanski i kombinovani.

Prema tome, narodnooslobodilački rat je u pogledu oblika oružane borbe i načina vojnog organizovanja imao tri perioda i tri osnovna sadržaja:

a) Početni period karakterišu partizanska dejstva, kada su postojale i vodile borbu samo partizanske jedinice — partizanski odredi, bataljoni, čete, vodovi i grupe;

b) Period kombinovanih borbenih dejstava, kada pored partizanskih odreda postoji Narodnooslobodilačka vojska organizovana u brigade, divizije i korpusa, i

c) Završni period u kojem preovlađuje frontalni oblik borbenih dejstava. Ta dejstva izvode krupni regularni armijski sastavi, organizovani u Jugoslovensku armiju, uz dalje postojanje partizanskih odreda.

Godine 1941. naše oružane snage su brojale oko 80.000 boraca, organizovanih u jednu brigadu, 49 partizanskih odreda, 15 samostalnih bataljona i više samostalnih četa. Krajem 1942. godine oružane snage narodnooslobodilačkog pokreta su narasle na 150.000 boraca, svrstanih u devet divizija, dva korpusa, 34 partizanska odreda i 12 samostalnih bataljona. Krajem 1943. godine Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije je narasla na oko 300.000 boraca, sa 30 divizija, devet korpusa i još 100 partizanskih odreda i 20 samostalnih bataljona. Krajem 1944. godine bilo je 650.000 boraca, svrstanih u 53 divizije, uključujući dve vazduhoplovne, 17 korpusa, jedinice Mornarice NOVJ i 49 partizanskih odreda. Jugoslavija je krajem rata imala armiju od oko 800.000 boraca, četiri armije, pet korpusa, 61 diviziju (dve vazduhoplovne), jedinice Jugoslovenske mornarice i 17 partizanskih odreda.

Stvaranje partizanskih odreda, brigada, divizija i korpusa, a u završnom periodu rata armija i Jugoslovenske armije, kao oružane sile naroda i narodnosti Jugoslavije, u narodnooslobodilačkoj borbi i revoluciji od 1941. do 1945. godine predstavlja krupan doprinos pobjedi na fašističkim silama. Narodi Jugoslavije nisu stajali po strani čekajući da im drugi donesu slobodu. Stvaranje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u okupiranoj Evropi 1942. godine, na primjer, u vrijeme kada su saveznički frontovi bili daleko na Volgi i u Africi, kao i formiranje korpusa sa vojnopozadinskom organizacijom i oslobođenim teritorijama itd., predstavljale još dugo ne samo predmet divljenja herojstva naših naroda i njihovih boraca, nego i neiscrпно izvoriste vojnooperativnih, strategijskih, organizacionih i političko-socijalnih i drugih iskustava i saznanja. Na Drugom zasjedanju AVNOJ-a, 29. novembra 1943. godine Tito je rekao: »Mogu smjelo tvrditi da je stvaranje narodne vojske pod ovakvim uvjetima pod kakvim se stvarala naša, jedinstven primjer u historiji. Iz golorukih partizanskih odreda, bez ikakvih tvornica oružja i municije, bez magazina i raznih vojnih rezervi namirnica, bez ičije pomoći bilo s koje strane, stvorena je armija od blizu četvrt miliona, ali ne u mirnom periodu, već u periodu najstrašnije i najkrvavije borbe koju su ikada narodi Jugoslavije vodili.«

U razvoju oslobodilačke armije starješinski kadar je biran od onih koji su se u borbi isticali hrabrošću, sposobnošću i revolucionarnom sviješću i koji su ličnim primjerom sticali povjerenje da predvode borbe i jedinice. Nedostatak oružja i municije nije bio razlog da se ne ide u oružanu borbu, oružje je trebalo otimati od neprijatelja.

Razvoj teritorijalnih jedinica i komandi vezanih za određene prostore i, istovremeno, operativnih i manevarskih snaga predstavlja značajnu karakteristiku našeg vojnog organizovanja u narodnooslobodilačkom ratu, pa i danas. Ta iskustva su ugrađena u današnju organizaciju naših oružanih snaga, koje čine Jugoslovenska narodna armija i Teritorijalna odbrana u skladu s načelom o naoružanom narodu i čvrstim vezama naroda i njegovih oružanih snaga.

4. U narodnooslobodilačkom ratu izgrađivana je originalna ratna vještina, čije karakteristike i principi i danas čine osnovicu naše vojne misli i prakse. Te karakteristike i principi su svestrano teorijski obrađeni i utemeljeni u teoriju i praksu naše savremene ratne vještine.⁴

⁴ O tome šire vidi: Nikola Pejnović, *Originalnost Titovog vojnog stvaralaštva*, »Vojno delo« br. 3/84, str. 5—34, i Stane Potočar, *Principi strategije oružane borbe u narodnooslobodilačkom ratu*, »Vojno delo«, br. 4/79, str. 5—13.

a) Osnovni strategijski princip da cijeli jugoslovenski prostor predstavlja prostoriju borbenih dejstava u političkom smislu značio je nemirenje sa okupacijom i komadanjem Jugoslavije, pokretanje svih naroda i narodnosti i svih društvenih slojeva u oslobodilačku borbu. U vojnostrategijskom pogledu taj princip je značio da se neprijatelj napada na cijelom jugoslovenskom prostoru, da mu se razvlače i troše snage i onemogućiti njihovo grupisanje i uspješan manevr.

b) Na jedinstvenom jugoslovenskom ratištu oružana borba je vođena na širokim vangradskim prostorima, što je omogućavalo slobodu manevra naših snaga, izbjegavanje njihove koncentracije i podmetanje udarima tehnički nadmoćnijeg neprijatelja, stvaranje slobodnih teritorija, masovnu mobilizaciju seoskog stanovništva, itd.

Ovaj strategijski princip je podrazumijevao i izbjegavanje odlučujućih sudara sa neprijateljem sve dok se odnos snaga ne promjeni u našu korist, kada se, zatim, išlo u operacije osvajanja gradova i za konačno oslobođenje zemlje.

c) Izbjegavanje krutih frontova i statičkih borbenih dejstava, uz smjelo primjenjivanje partizanske taktike, manevra i napada na neprijatelja u njegovoj pozadini i na najslabije tačke njegovog rasporeda, dalo je visoke borbene i ratne efekte. »Taktika ratovanja naše narodne vojske apsolutno mora biti kombinirana sa našom dosadašnjom partizanskom taktikom« — pisao je Tito u novembru 1942. godine. »To znači da se moramo čuvati krutih frontova, i izbjegavati ih, da moramo izbjegavati da nam neprijatelj, svojom taktikom, nametne odbranu pomoću dugačkih i rasplnutih frontova...«⁵

d) Titova maksima da »u našoj narodnoj vojsci mora vladati isključivo ofanzivni duh, ne samo kad smo u ofanzivi već i u defanzivi«⁶ karakteristika je narodnih ustanaka, partizanskog ratovanja i ostaje trajni princip naše vojne teorije i prakse.

e) Narodnooslobodilački rat je potvrdio da je u njemu narod kao direktni ratni i borbeni činilac postao nosilac i subjekat oslobodilačke borbe i revolucije, što je bilo od presudnog značaja ne samo za ishod na našem prostoru, nego i za izgradnju koncepcije i doktrine opštenarodne odbrane SFRJ danas, a biće i u budućnosti. Ne radi se samo o tome da je narod neprekidno dobrovoljno popunjavao naše jedinice borbima, o moralnoj, političkoj i materijalnoj podršci vojsci, nego i o mnogim borbenim funkcijama naroda — od transporta,

⁵ Josip Broz Tito: *Vojna djela*, knj. I, Vojnoizdavački zavod JNA »Vojno delo«, Beograd 1961, str. 129.

⁶ Isto, str. 129.

zbrinjavanja ranjenika, smještaja jedinica do obavještajnih, bezbjednosnih, inženjerskih i drugih zadataka, što je u ukupnosti stalno uvećavalo naše snage.

f) Tito je jednom prilikom ocjenio da su »naša strategija i taktika bile zasnovane na karakteru našeg rata i odlučujućoj ulozi čovjeka, koje su se u praksi pokazale superiornijim od neprijateljevih«. ⁷ Da je čovjek — politički svjestan, moralno čvrst i borbeno osposobljen — osnovni i odlučujući činilac oružane borbe i otpora potvrdila je praksa narodnooslobodilačkog rata, što je trajno usvojila naša vojna doktrina. Masovna stvaralačka inicijativa boraca, starješina i jedinica u borbi nezamjenljiv je činilac odnosa snaga.

5. Strategija narodnooslobodilačkog rata morala je da uvažava i da rješava pitanje spoljnog savezništva i mjesta nove Jugoslavije u Antifašističkoj koaliciji, sagledavajući svu dubinu protivriječnosti savezništva, njegovu nužnost pa i opasnost koje ono, kao i većina kaolicija sa velikim silama, nosi sobom za male zemlje. Iskustvo narodnooslobodilačkog rata je pokazalo da se status ravnopravnog savezništva u ratu ne može lako zadobiti, da se takav status mora velikim žrtvama i naporima izboriti i da od sopstvenih uspjeha u ratu zavisi kakvo mjesto će zemlja dobiti u međusobnim odnosima saveznika.

Saveznici — Sovjetski Savez, SAD i Velika Britanija su tek na Teheranskoj konferenciji novembra 1943. godine odlučili da ratnim materijalom pomažu Narodnooslobodilačku vojsku Jugoslavije, mada je sve do sredine 1944. godine pomoć i podrška zapadnih saveznika pružana izbjegličkoj vladi i četnicima koji su sarađivali sa okupatorom.

Do privremenog boravka i učešća dijela savezničkih, prije svega sovjetskih snaga, radi sadejstva u operacijama u sjeveroistočnom dijelu Jugoslavije došlo je na osnovi sporazuma sa jugoslovenskim političkim i vojnim rukovodstvom. Jugoslovenske oružane snage nisu bile stavljene ni pod čiju tuđu ili zajedničku savezničku komandu, mada je bilo takvih pokušaja, niti su upotrebljavane za ciljeve koji bi bili suprotni opštim ciljevima oslobodilačkog rata. One su i bez zajedničkih komandi i formalnih ugovora uspješno i časno izvršile svoje savezničke obaveze u toku cijelog rata. Rukovodstva narodnooslobodilačkog pokreta i jedinice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije ostvarivali su uspješnu saradnju sa snagama oslobodilačkih i antifašističkih pokreta susjednih zemalja — Albanije, Bugarske, Grčke, Italije i drugih.

⁷ Josip Broz Tito: *Nauka u službi odbrane zemlje*, (Intervju »Vojnom delu«), »Vojno delo« br. 6/1973, str. 11.

U takvim iskustvima narodnooslobodilačkog rata nalaze se korišćeni jugoslovenske savremene politike nesvrstavanja, nevezivanja za blokove, saradnje sa svim zemljama na principima ravnopravnosti i nemiješanja, uz puno uzajamno poštovanje suvereniteta i nezavisnosti.

Jačanje odbrambene i samozaštitne sposobnosti zemlje nije upereno ni protiv koga ko želi mir i ko poštuje pravo Jugoslavije na slobodu i samostalan ekonomski, politički i društveni razvitak. Ono je sastavni dio politike mira i borbe Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije za ravnopravne odnose i miroljubivu saradnju.

Opštenarodna odbrana i društvena samozaštita, čija osnovna koncepcija se temelji na iskustvima i saznanjima stečenim u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji, predstavljaju danas čvrsto opredjeljenje radnih ljudi i građana, naroda i narodnosti Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije da se svim raspoloživim snagama i sredstvima u miru i u slučaju agresije štite i brane od svih mogućih oblika spoljnog i unutrašnjeg ugrožavanja.

Novu snagu i dimenziju opštenarodnoj odbrani i društvenoj samozaštiti daju stalni materijalni, kulturni, politički i svaki drugi napredak jugoslovenskog društva na osnovama socijalističkog samoupravljanja, prije svega u pogledu položaja i uloge čovjeka, radnih ljudi i građana, naroda i narodnosti u našem društveno-političkom sistemu.

Govoreći o opštenarodnoj odbrani, Tito je jednom prilikom istakao: »Danas je ona sastavni dio našeg samoupravnog socijalističkog društva. Ona se sada razvija u uslovima mirne socijalističke izgradnje, u vrijeme kada smo ekonomski bogatiji, kada je samoupravljanje snažno razvilo društvenu svijest, odgovornost i spremnost da po svaku cijenu branimo revolucionarne tekovine i našeg narodnooslobodilačkog rata i samoupravnog socijalizma.«⁸

*

Na osnovama samostalnog narodnooslobodilačkog i revolucionarnog pokreta, kao ravnopravnog partnera u Antihitlerovskoj koaliciji, naša i Titova politička i vojna strategija obezbijedile su nam samostalni izbor puteva stvaranja novog društva, izgradnje demokratskog samoupravnog socijalizma — na unutrašnjem planu, a na

⁸ Josip Broz Tito, *Opštenarodna odbrana i društvena samozaštita*, VIZ i dr., Beograd 1980, str. 541.

spoljnom planu — punu nezavisnost zemlje, nesvrstanu politiku na osnovama doktrine miroljubive i aktivne koegzistencije. Naše iskustvo je pokazalo da se odbrambena moć u čuvanju tekovina naše borbe i revolucije nalazi u »naoružanom narodu«, što se izražava u našoj koncepciji opštenarodne odbrane i društvene samozaštite.

Prema tome, možemo zaključiti da su se klice svih naših bitnih opredjeljenja u daljoj izgradnji našeg društva začele u narodnooslobodilačkom ratu. Ta opredjeljenja su snažno potvrđena, i stalno se potvrđuju, u poslijeratnom toku jugoslovenske revolucije. Treba naglasiti da naša pobjeda u drugom svjetskom ratu ima i svjetsko značenje, jer je ona po svojim porukama i poukama postala svjetska tekovina. Naša iskustva, ako su stvaralački primjenjivana i osloncem na vlastite snage, potvrdila su se i u praksi narodnooslobodilačkih i revolucionarnih ratova i procesa u epohi antikolonijalne revolucije i savremenih svjetskih kretanja.